

“BAŞAR-” VE “BAŞARI” SÖZCÜĞÜ ÜZERİNDE DEĞERLENDİRMELER

Nihal ATMACA*

Özet

Zengin bir söz varlığına sahip olan Türkçede, sözcükler çeşitli yollarla oluşturulur. Söz yapımında en sık başvurulan yollardan biri de ekleme (affixation) dir. Geniş bir yelpazeye sahip olan söz yapım yollarından bir diğeri ise *ödünçlemedir*. Diller birbirlerinden etkilenip sözcükleri ödünç alarak söz varlıklarını zenginleştirirler. Dolayısıyla Türkçe de zengin söz varlığıyla sözcüklerin bazılarını ödünç vererek diğer dillerin de zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. Çalışmamızda ekleme yoluyla oluşturulan *başar-* ve *başarı* sözlükbirimlerinin gerek ekleri gerekse kökenleri hakkında bilgiler araştırmacıların görüşleriyle karşılaştırılmış, söz konusu sözcüklerin hangi dillere ödünç verildiği ortaya konularak sözcüklerin sıklıklarıyla ilgili veriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: *başar-*, *başarı*, etimoloji, ekleme, sıklık.

ASSESSMENTS ON THE WORDS “SUCCEED” AND “SUCCESS”

Abstract

In Turkish, which has a rich vocabulary, words are formed in various ways. Affixation is one of the most common ways of making words. Borrowing is another way of making words, which has a wide range. Languages enrich their vocabulary by being influenced by each other and borrowing words. Therefore, Turkish has contributed to the enrichment of other languages by lending some words with its rich vocabulary. In our study, the information about both suffixes and origins of “succeed” and “success” lexemes created by affixation was compared with the opinions of the researchers, and data on the frequency of words were presented by revealing which languages these lexemes were borrowed from.

Keywords: succeed, success, etymology, affixation, frequency.

* Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu,
nihalatmaca@hacettepe.edu.tr 0000-0001-8612-3121
Gönderim tarihi: 10/03/2022 Kabul tarihi: 20/03/2022

Giriş

“Sözcük, bir bütünlük oluşturan sözlükbirim ve/ ya da biçimbirim topluluğudur” (Günay, 2007). “Dil, yaşayan ve sürekli değişim içinde olan bir sosyal varlık olduğundan, toplumun ve zamanın gereksinimlerine göre yeni kelimeler yaratarak veya yabancı dillerden bazı kelimeler alarak söz varlığını genişletir ve zenginleştirir. Dilin kendi söz varlığını genişletip zenginleştirilmesi için başvurduğu yol yapım yoludur. Kelime yapımı yolları da birbirinden farklıdır” (Korkmaz, 2009). “Dillerde sözcükler çeşitli biçimlerde oluşturulur” (Kumanlı, 2021). Sözcüklerin meydana getirilme biçimlerinden biri de ekleme (affixation) dir. Türkçede en sık başvurulan söz yapım yönteminin ekleme olduğunu söyleyen Kumanlı, Türkçenin türetme kapasitesinin, büyük oranda eklemeye dayandığını da ilave eder. Çalışmamızın konusunu oluşturan “başar-” fiili ve “başarı” sözcüğü de ekleme aracılığıyla oluşturulmuş sözlükbirimlerdir.

Bu yazıda incelenen etimoloji sözlüklerinde genel itibariyle *başar-* sözlükbirimine yer verilirken bazılarında ise *başarı* sözcüğüne de yer verilmiştir.

Farklı kaynaklarda çeşitli tanımları yapılan *başarı* sözcüğü, *Güncel Türkçe Sözlük*'te “başarma işi, muvaffakiyet” şeklinde tanımlanmıştır.

Ötüken Türkçe Sözlük'te sözcüğün eşadlısına da yer verilmiştir:

*başarı*¹ [başar-ı] is. Üstesinden gelme; başarma, muvaffakiyet (Çağbayır, 1935).

*başarı*² [baş+er-i] {ağız} is. 1. Bir kurulu, bir işi yöneten kimse; başkan, yönetici. 2. Çocuk oyunlarında ebe [DS].

Yeni Tarama Sözlüğü'nde direkt “başarı” sözcüğü yer almasa da “başar-” fiiline yer verilmiştir. Burada *başar-* 1. Yönetmek. 2. Elde etmek, istediğini bulmak (Dilçin, 2009) olarak tanımlanmıştır. GTS'den de görüleceği gibi bu anlamlar bugünkü kullanımlarından düşmüş, anlam değişikliğine uğramıştır.

Çağatay Türkçesi Sözlüğü'nde *başar-*, “başarmak, baş etmek, muvafık olmak, muzaffer olmak, yoluna koymak” (Ünlü, 2013) şeklinde tanımlanmıştır.

Nevâyi'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar'ında; Mustafa S. Kaçalın, *başar-* sözcüğünün *başkar-* türevini alarak “başlamak, kılavuzlamak, yol göstermek” olarak tanımlamıştır.

Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı'nda ise *başar-*, “(bir işi) muvaffakiyetle bitirmek, ikmal etmek” (Tietze, 2002) olarak tanımlanmıştır.

1) Sözcüklerin etimolojisiyle ilgili görüşler

A) İsmet Zeki Eyüpoğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*'nde *başar-* sözcüğü üzerinden açıklama yapmıştır. Sözcüğü [baş-a-r-mak] olarak ayırdığı gibi /+ar-/ ekini kökten eylem türetme göreviyle tanımlamıştır.

Eyüpoğlu, eki başka kökler üzerinde de örneklendirmiştir: çık-a-r-, yak-a-r-, yaş-a-r-, ... Burada dikkat çeken bir nokta ise ekin addan eylem türetme dışında fiillere getirilerek ettirgenlik anlamı katan eylemden eylem yapan ek ile aynı işlevde tutulmasıdır. Gerçek anlamıyla başarmak eylemi “baş” ı öne götürmek, daha ileri varmak, daha önde olmak (Eyüpoğlu, 1988) şeklinde tanımlanmıştır.

B) Tuncer Gülensoy ise *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*'nde *başarı* için “muvaffakiyet” tanımını yapmıştır. Sözcüğün çözümlemesini ise <baş+ar-ı şeklinde yapmıştır.

Sözcüğün, Anadolu/ Türkiye Türkçesi ağızlarındaki türevlerini bir diğer deyişle fonetik ve morfolojik farklılıklarını da şu şekilde göstermiştir: *başarı*, *başarığçı*, *başarık*.

Sözcük, Türkçeden Kürtçeye *başer* olarak ödünç verilmiştir. Tü. > Kürt. başer (DAO, 62).

Gülensoy, *başar-* sözcüğünü ise [başgar- (<baş+ gar-)] olarak çözümlemiştir.

Yeri gelmişken Türkiye Türkçesinde yer alan -ar-/ -er-; -r ekinin kökeni hakkında da bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyim. Ekin kökeni konusunda bazı araştırmacılar farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Araştırmacıların farklı görüşlere sahip olmalarının nedeni ise ekin hem “yapma ifade eden geçişli fiiller” hem de “olma ifade eden geçişsiz fiiller” türetmesidir.

Ergin, /+Ar-/ ekinin daha çok renk isimlerinden fiil yapmakta kullanıldığını dile getirmiştir. “Renk isimlerinden yalnız olma ifade eden, diğer isimlerden ise bazan olma, bazan yapma ifade eden fiiller yapar: ağ-ar-, boz-ar-, mor-ar- ...” (Ergin, 2013). Yine Ergin’den edindiğimiz bilgiler ışığında Eski Türkçede bu ekin bir de -ğar- / -ger- şekilleri mevcuttur. “Bu ek Batı Türkçesinde g ve ğ’sı düşerek -ar-, -er- hâline geçmiş olacağı için asıl -ar-, -er- ile karışmış olabilir... Batı Türkçesinde g ve ğ düştüğü için birbirine karışarak tek ek hâline geçmiş olmaları tabiidir” (Ergin, 2013). Görüldüğü üzere ekin iki farklı şekli de karşımıza çıkabilmektedir.

Korkmaz, /+Ar-/ ekinin +A- ve -r- eklerinin birleşmesinden meydana gelip “yapma” bildiren birleşik bir ek olduğunu söyler. Bu ek aracılığıyla geçişli fiiller türetildiğini de bildirir. *başar-, becer-, ever-, ...* vb. örneklerde olduğu gibi. Bunun yanı sıra bazı sıfat ve renk adlarına gelip “olma” bildiren geçişsiz fiiller kuran /+Ar-/ ekinin Eski Türkçedeki er- fiilinin zamanla birleştiği sözlerle kaynaşarak eklemesinden oluştuğunu dile getirir. Türkiye Türkçesinde daha çok renk adlarında oluş bildiren fiiller bıraktığını söyleyen Korkmaz; *yaşar- ‘ıslanmak’, ağar-, bozar-, morar-, sarar-, ...* gibi fiilleri örnek göstermiştir.

Banguoğlu ise, /+Ar-/ ekiyle yapılan *göler-, yaşar-* gibi “olma” bildiren geçişsiz bazı fiillerle, renk adlarından kurulan *ağar-, karar-, morar-* gibi “oluş” bildiren fiilleri bunlarla karıştırmamak gerektiğini söylemiştir. “Bu iki kullanışta -er- ekinin aynı kaynaktan gelip gelmediği araştırılmalıdır” (Banguoğlu, 2015).

C) Clauson, *başgar-* sözcüğünün kökü “baş” için ilk anlamının “başlamak, yönlendirmek, rehberlik etmek” gibi manalar taşıdığı muhtemel olduğunu dile getirirken Orta dönemde yaygın şeklinin “tamamlamak” yani başarılı bir sonuca rehberlik etmek gibi geniş anlama sahip olduğunu ileri sürmüştür. Yaygın kullanımının ise *başkar-; başar-* olduğunu söyler.

[baş+ isimden fiil yapan -ar- eki] (Clauson, 1972).

Ç) Sevan Nişanyan’a göre *başar-* sözcüğü Orta Türkçede *başgar-* şeklinde olup 1.Bitirmek, sona getirmek. 2. Başa çıkmak gibi anlamlar taşımaktadır. Fiilin Eski Türkçe “baş” sözcüğünün +(g)Ar- eki almasıyla türetildiğini dile getirmiştir. *Nişanyan Sözlük*’te ek bir açıklamasıyla buradaki “baş” sözcüğünün “son” anlamına geldiğini bildirmiştir. *başarı* sözcüğünün ise *başar-* fiiline /-I(g)+/ fiilden isim yapan ekin getirilmesiyle oluştuğunu söylemiştir.

“Sözcükbilimde sıklık, bir dilin sözcüklerinin öteki sözcüklere oranla daha çok ya da daha seyrek kullanılması anlamına gelir” (Aksan, 2015). Bir sözcüğün kullanım oranı olarak tanımlayabileceğimiz sıklık, edebiyattan psikolojiye daha pek çok disipline kaynak olmuştur. Diğer bir ifadeyle belirli derleme sunulan sıklıklar araştırmacılara kolaylık sağlamıştır. Derleme hazırlayan araştırmacılar, sözcük havuzunda roman, öykü, gazete, din, bilim, hobi vb. kategorilerin çatısı altında sözcüklerin sıklıklarını belirlemiştir. Bu arada belirtmek gerekir ki bir dilde yer alan sözcüğün ve kullanım oranının ait olduğu toplumun kültürünü yansıtmaya yadsınamaz bir gerçektir. “Bir dilde kullanım açısından öne çıkan sözcüklerin belirlenmesi, o dili kullanan bireylerin, o dile ait söz varlığının, kültür ve bilgi kaynaklarının tanınması, sözlü ve yazılı eserlerin analiz edilmesi bakımından oldukça önemlidir” (Karadüz, 2004).

Buradan yola çıkarak çalışmamızın konusunu oluşturan *başar-* ve *başarı* sözlükbirimlerinin sıklıkları hakkında bilgi vermek yerinde olur.

Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü’nde bir milyon kelimelik havuza alınan kitap ve dergilerin arasında *başarı* sözcüğü 304 kez, *başar-* eylemi ise 162 kez geçmektedir.

Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü (1945-1960) 'nde ise toplamda 929.015 sözcüğün oluşturduğu havuzda, *başarı* sözcüğüne 133 kez yer verilirken *başar-* eylemi ise 77 kez geçmektedir.

Zengin bir söz varlığına sahip olan Türkçe, bünyesinde barındırdığı sözcüklerin bazılarını ödünç verme yoluyla diğer dillere de kazandırarak onların da zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. Diller arasındaki bu alışverişle hemen hemen her dil, bünyesinde birbirinin izini taşımaktadır. Burada Türkçenin diğer dillere kazandırdığı sözcüklerden biri olan ve çalışmamıza kaynaklık eden *başar-* eylemi hakkında bilgi vermek yerinde olur.

Türkçe Verintiler Sözlüğü'nde *başar-* sözcüğü, *Bulgarcaya başardısam* “başarmak, bir işi bitirmeyi başarmak, becermek”; *başarıya* “başarı”; *Yunancaya ise pasardizo, pusurtizo* “başarmak, üstesinden gelmek; yenmek” (Karaağaç, 2021) olarak ödünç verilmiştir.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü'nde “başar-” ve “başarı” sözcüklerinin diğer Türk lehçelerindeki durumu şu şekildedir: (Tablo 1.)

	Azerbaycan Türkçesi	Kazak Türkçesi	Kırgız Türkçesi	Özbek Türkçesi	Tatar Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Uygur Türkçesi
başar-	müvaffäg olmag	iske asıruv	bütüü / atkaruu	tügätmäk (muvařfaķıyät bilän) / muvařfak bolmäk	bitirü/ tamamlau/ tögälläv (uñışlı)	başarmak	utukka egä bolmak/ muvâppäķiyät kazanmak
başarı	müvaffäģıyyät	jetistik	iygılık/ cetişkendik/ utuk	muvařfaķıyät/ yütuķ	uñıř/ uñıřlık/ yol uñı	üstünlik/ řovluluk	utuk/ amät/ muvâppäķiyät

Tablo 1: *başar-* ve *başarı* Sözlükbirimlerinin Diğer Türk Lehçelerindeki Durumları

Tablo 1, incelendiğinde diğer Türk lehçelerinde “başar-” ve “başarı” sözcüklerini sadece bir sözcük karşılamamaktadır. Diğer bir ifadeyle sözcüklerin anlamını karşılayan birkaç sözcüğün varlığı dikkat çekicidir. Çeviriyazı işaretleriyle yer verilen sözcüklerde fonetik ve morfolojik farklılıklar olduğu gibi benzerlikler de söz konusudur. Ayrıca bu tablo sayesinde *başar-* ve *başarı* sözcüklerinin diğer Türk lehçelerindeki durumunu mukayese edebilme imkânımızın doğduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç

başar- ve *başarı* sözlükbirimlerinin etimolojisi üzerine yaptığımız araştırmada elde ettiğimiz sonuçlar şunlardır:

1. Çalışmamıza kaynaklık eden sözlükler aracılığıyla *başar-* ve *başarı* sözcüklerinin geçirdiği anlam değişiklikleri görülmüştür. *başar-* için YTS'de “yönetmek” ve Nişanyan Sözlük'te verilen “bitirmek, sona getirmek” anlamları bunun güzel bir örneğidir.

2. Ekleme yoluyla oluşturulan *başar-* ve *başarı* sözcüklerindeki /+Ar-/ ekinin kökeni konusunda farklı görüşler olduğu görülmüştür. Bizce /+Ar-/ ekinin kökeni, daha çok renk adı türeten *morar-*, *sarar-*, ... gibi oluş bildiren fiillerden ziyade *başar-*, *becer-*, *ever-*, ... gibi yapma ifade eden geçişli fiiller türetmeye dayanır.

3. *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*'nde Eyüpoğlu'nun, *başar-* sözlükbiriminde /+Ar-/ eki için yaptığı açıklamanın yanlış olduğu kanaatindeyiz. [baş+ar-] çözümlemesinde /+Ar-/ ekinin addan eylem türetmeye yarayan ek olduğunu söyleyen Eyüpoğlu, *çık-ar-*, *yaşar-* örneklerinde olduğu gibi fiillere gelen eylemden eylem yapan ettirgenlik ekini de aynı şekilde değerlendirmiştir. Zira bu örneklerdeki /-Ar-/ eki, addan eylem türetmeye yarayan değil geçişli fiiller türetmeye yarayan ettirgenlik ekidir.

4. *başarı* sözcüğünün tahlili ile ilgili görüşler ortaya konulmuştur. Söz konusu sözcüğün ayrımı Clauson, Gülensoy ve Nişanyan tarafından da benzer şekilde yapılmıştır. Bizce de sözcüğün ayrımı [baş+ar-ı] şeklinde çözümlenmelidir.

5. Çalışmamızda inceleme fırsatı bulduğumuz etimoloji sözlüklerinden, söz konusu olan *başar-* ve *başarı* sözcüklerinin Anadolu/ Türkiye Türkçesi ağızlarında, *başarık*, *başarığçı* vb. gibi şekillerinin yani fonetik ve morfolojik farklılıklarının olduğu görülmüştür.

6. Dinamik yapıya ve zengin söz varlığına sahip olan Türkçe, ödünçlemeyle diğer dillere de katkıda bulunmuştur. *başar-* ve *başarı* sözcüklerinin Bulgarcada *başardısam*, *başarıya*; Yunancada ise *pasardízo*, *pusurtízo* olarak yer edindiği görülmüştür.

7. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü'ndeki *başar-* ve *başarı* sözlükbirimleri diğer Türk lehçelerindeki şekilleriyle verilerek karşılaştırma yapma fırsatı sunmuştur. Bu karşılaştırmayla Türkiye Türkçesindeki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur.

Kaynakça

- Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S.G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth- century Turkish*. Oxford
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dilçin, C. (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınevi.
- Eyüpoğlu, İ.Z. (1988). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Göz, İ. (2019). *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. C.1., A-N, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günay, D. (2007). *Sözcükbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- <https://www.nisanransozluk.com/> (Erişim tarihi: 10.02.2022)
- Kaçalın, M.S. (2011). *Nevâî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2021). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karadüz, E. (2004). Sözcük Sıklığı Çalışmalarının Önemi. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I* içinde (ss.1605).
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü* (1991), C.1, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kumanlı, M.S. (2021). TDK Türkçe Sözlük'te “hık.” Etiketli Sözlükbirimlerin Söz Yapım Yollarının İncelenmesi: A maddebaşı Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz (35), 21-38.
- Ölker, G. (2011). *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü (1945- 1960)*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. C.1., A-E, İstanbul: Simurg Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.

